

JOHN STUART MILL'DE DEMOKRASİNİN MEŞRUIYETİ

Arş. Gör. M. Ahmet TÜZEN*

Özet

John Stuart MILL, iyiyi; en yüksek sayıda insana, en büyük mutluluğu sağlamaya çalışan eylem türü şeklinde tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda siyaset felsefesi alanında en yüksek sayıda insana, en yüksek mutluluğu temin edecek siyasal oluşumun savunuculuğunu da yapar. Bireysel yarar ve toplumsal yararın uzlaşma noktasını özgürlükte bulan MILL, bireyin kendi özgürlüğünü istemesinin, bir başkasının da kendi özgürlüğünü istemesiyle çatışmayacağı ileri sürer. MILL, temel değeri özgürlük olan liberal hükümetin, temsilcilerinin son noktada ortak yararı düşündüğü bir temsili hükümet olmasını ve bu hükümetin, yurttaşlarının erdemlerini geliştirmesini benimser.

Anahtar Kelimeler: Yararcılık, Özgürlük, Demokrasi, Liberalizm.

THE LEGITIMACY OF DEMOCRACY IN JOHN STUART MILL

Abstract

Defining goodness as an action ensuring to provide the greatest happiness for the highest number of people, John Stuart MILL argues for a political formation to ensure the greatest happiness to the highest number of people in the area of political philosophy at the same time. Defining goodness as an action ensuring to provide the greatest happiness for the highest number of people, MILL argues for a political formation to ensure the greatest happiness to the highest number of people in the area of political philosophy at the same time. MILL adopts that liberal government of which basic value is freedom should be a representative government considering collective utility at last point for its representatives and should improve the virtues of its citizens.

Keywords: Utilitarianism, Liberty/Freedom, Democracy, Liberalism.

GİRİŞ

19. yüzyılda yaşamış olan John Stuart MILL, siyaset felsefesi ve etik ile iktisat, mantık, epistemoloji, eğitim, tarih gibi birbirinden değişik konularda çalışmış ve eserler vermiştir. Alman romantizminden, Fransız sosyalizmine kadar farklı düşünce akımına mensup kişiler, onun fikirlerinde iz bırakmıştır. Bu bağlamda, eklektik bir bakış açısına sahip olduğunu söyleyebileceğimiz MILL'in felsefesindeki asıl belirleyici unsur ise yararçı (utilitarist) felsefe olmuştur.

MILL'in düşünce dünyası, yaşadığı dönemin İngiltere'sinde *Felsefi Radikaller* olarak adlandırılan bir grubun savunduğu fikirlerden hareketle şekillenmiştir. Bu grubun en tanınmış üyeleri arasında Stuart MILL'in babası James MILL ve babasının yakın arkadaşı Jeremy BENTHAM bulunmaktadır. Genel olarak belirtmek gerekirse, James

*GŞÜ Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, atuzen@gumushane.edu.tr

MILL ve BENTHAM, İngiltere’de, halkın lehine olan pek çok reform girişiminde bulunmuş ve bir grup azınlığın, çoğunluğun aleyhine olan tutumlarına karşı toplumun genelinin çıkarı için çalışmışlardır. James MILL ve BENTHAM’ın reform isteklerinin teorik zeminini ise bilindiği gibi yararçı düşünce oluşturmaktadır. MILL’in, devraldığı bu düşünceyi zenginleştirdiğini ve ona derinlik kattığını ifade etmek mümkündür. Şu halde, siyasi ve ahlaki alanda bireyin, dolayısıyla da toplumun mutluluğunu maksimize etme amacı taşıyan yararcılığın, MILL’in felsefi programını oluşturduğu ileri sürülebilir. Bu programda, özgürlükleri teminat altına alan bir yönetim, yararçı öğretiyeye uygun bir tarzda şekillendirilmelidir. Yönetimin görevi, kamu çıkarını artırmayla sınırlandırılmalı ve devlet, demokrasi aracılığıyla yurttaşlarının ahlaklı bir yaşam sürüp, mutluluğa ulaşmalarını hedeflemelidir.

Şimdi, modern siyasi düşüncenin temsilcilerinden olan MILL’in görüşlerinde, klasik felsefeye benzer bir şekilde ahlak ve siyasetin kesin çizgilerle ayrılmadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak, iyi bir ahlaki hayatı temin etme görevini devlet üstlenmiş ve iyi bir insanın, iyi bir yurttaş anlamına gelmesi onun felsefesinin merkezi ilkesi olmuştur. Bu bakımdan, liberal kültürün değerlerinin hâkim olduğu bir toplum ile demokrasinin doğru bir şekilde işleyebilmesi, MILL’e göre paralellik arz etmek durumundadır. Böylece demokratik yönetim, kendisini destekleyecek, zihinsel ve ahlaksal olarak belirli bir olgunluğa sahip bir kamuoyuna dayanmak zorundadır.

1. ETİK VE SİYASİ BİR ÖĞRETİ OLARAK YARARCILIK

İlkeler düzleminde bakıldığında ahlaki farklılıklar, genel olarak iki bağlamda ele alınabilir: Bazı eylemlerin kendi içlerinde iyi ya da kötü olduklarını kabul eden deontolojik ahlaklar ve eylemlerin sonuçlarına göre değerlendirilmeleri gerektiğini savunan sonuççu ahlaklar. İkinci grupta yer alan yararcılık, Anglosakson dünyadaki tüm ahlak teorileri içinde en çok tartışılan teori olmuştur (Outhwaite 2008: 970). Yararcılık, uzun bir geçmişe sahip olan bir teoridir. Antik Çağda hazcı (hedonist) ve mutlulukçu (eudaimonist) öğretilerle yararcılık, sonuççu bir teori olmaları bakımından örtüşür ve mutluluğu en yüksek iyi kabul edip, ahlaki hayatın nihai amacı yapma noktasında benzeşirler (Cevizci 2014: 73). Bu öğretilerde, insanın psikolojik eğilimlerinin ahlak ilkelerinin temelinde bulunduğu kabul edilir. Ancak yararcılığı Antik Çağdaki kuramlardan ayıran önemli bir yön vardır, o da yararcılığın toplumsal bir karaktere sahip olmasıdır. Yararcılık, Antik Çağın bireyci ve egoist karakterli hazcılığının karşısında bireyin tek başına mutlu olamayacağını, onun sadece toplumla beraber mutlu olabileceğini kabul eder.

Modern felsefenin ilk düşünürü olan BACON, Antik Çağın dar kapsamlı bireyciliğini toplumsal bir etik geliştirerek aşmaya çalışmıştır. Eylemlerin sonuçlarının avantaj ve dezavantajlarına vurgu yapan, iyilikseverlik üzerine bir moral duygusu temellendiren ve herhangi bir eylemin doğruluğunu topluma fayda sağlamasında bulan Francis HUTCHESON (Scarre 1996: 53) ise yararcılığın temel düsturu olan “en çok sayıda insana en büyük mutluluk” ilkesini ilk olarak dile getiren düşünür olmuştur. Modern İngiliz etik düşüncesinde birey ve toplum arasındaki ilişkiyi yararçı temellerle oluşturmaya çalışan David HUME da yararçı öğretiyeye önemli katkılar yapmıştır. Yine Cesare BECCARIA, olanaklı en büyük sayı arasında paylaştırılan en büyük mutluluktan bahsetmiş, BENTHAM’ı önemli ölçüde etkileyen HELVETIUS ise yararçı ahlak kuramı ve bunun toplumun reformuna uygulanmasında öncü olmuştur. Bu kısa tarihsel perspektif göstermektedir ki yararcılığın kurucusu kabul edilen BENTHAM, yarar ilkesini keşfetmemiştir; onun yaptığı bu ilkeyi hem ahlakın hem de yasamanın temel şiarı olarak açık bir biçimde dile getirmek ve uygulamak olmuştur (Copleston 2000: 10).

18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında İngiltere’de siyasi alanda entelektüel açıdan etkin bir figür olan BENTHAM, aristokrasiye karşı orta sınıfın hakları için mücadele etmiştir. O dönemde yararcılığın, sosyal hakları genişleten pek çok siyasi reform önerilerinde bulunan, demokrasinin orta sınıflara da yayılmasını amaçlayan siyasi bir duruşu simgelediği söylenebilir. Ancak BENTHAM’ın yararcılığında insan, acıdan kaçınıp haz peşinde koşan edilgin bir varlık olarak anlaşılmaktadır. BENTHAM’ın da ifade ettiği gibi doğa, insanı iki efendinin egemenliği altına yerleştirmiştir, bunlar acı ve hazdır. İnsanları, tüm yaptıklarında, söylediklerinde ve düşündüklerinde acı ve haz yönetir (Bentham 1939: 791). Mutluluk ve hazzı aynı şeylermiş gibi gören BENTHAM’ın haz kavramıyla daha çok bedensel doyumunu kastettiği anlaşılabilir.

Şimdi, MILL’in yararcılığının, BENTHAM ve James MILL’in Aydınlanma Projesine bakışlarıyla, kendisinin romantiklerden aldığı insan doğası hakkındaki görüşlerden bir sentez meydana getirmesi ve bu sentezle ahlaki yenilenmenin temelini oluşturacak genel ahlaki inançları anlama çabasının bir ürünü olduğu görülmektedir (Capaldi 2011: 269). BENTHAM’ın yararcılığının eksik yönleriyle uğraşan MILL, onun insanı anlamada problematik bir insan doğası anlayışından hareket ettiğini ve hiçbir zaman insanın ruhsal yetkinliği üzerinde durmadığını dile getirir. Bu kusurları tamamlamaya çalışan MILL, *Utilitarianism* adlı eserinde yararcılığı yeni baştan ele alır. Ona göre, yarar ya da en büyük mutluluk ilkesini ahlakın temeli olarak kabul eden bu görüş, eylemleri

vermekte oldukları mutluluk nispetinde iyi sayar. Mutluluğun zıddı olan şeyleri getirdikleri nispette kötü görür. Mutluluktan haz veya acının yokluğu, mutsuzluktan da acı veya mutluluktan mahrumiyet anlaşılır (Mill 1986: 10). Görülüyor ki MILL, BENTHAM gibi tüm insani arzu nesnelere ve hedeflerine tek bir kavram -haz kavramı- altında toplamaya ve onların hepsini tek bir değerlendirme cetveli içerisinde birbirleriyle ortak ölçülebilir olarak göstermeye çalışır (MacIntyre 2001: 266). Fakat o, BENTHAM'ın niceliksel hazcılığını kabul etmemiştir. BENTHAM, tüm hazları hedef alır ve ahlaki ya da entelektüel hazlara daha büyük önem vermez. BENTHAM'a göre iki haz arasındaki tek fark niceliktedir. MILL ise yüksek ve aşağı hazlar arasında niteliksel bir ayrım yaparak, yüksek hazlardan olan zihin, duygu ve ahlak duygularıyla ilgili hazlara, bedensel hazlardan daha çok değer verir ve mutluluğu zevke doymak olarak görmez. Bu durumda MILL, davranış ilkelerini temellendirirken HOBBS gibi insanı öncelikle kişisel çıkarın ve bencilliğin yönlendirdiğine inanır, ancak bununla yetinmeyip, yarar ilkesiyle insanların çıkarlarının topluma uzlaştırılabileceğini ve toplumsal bir varlık olarak insanın egoizminin kontrol altına alınabileceğini, bu sayede de toplumla bireyin ortak bir zeminde bir araya getirilebileceğini düşünür. Ona göre toplum, bir kurgudan ibaret olup, toplum kendisini oluşturan bireylerden daha fazla bir şey olarak görülmez; bu durumda da kamusal yarar ölçülürken toplumdaki konumu ne olursa olsun herkes eşit bireyler olarak görülür. Hükümetin her faaliyeti için toplumsal yarar, bireysel yararlar hesaba katılarak hesaplanır. Eğer mutluluğun toplamı acının toplamından büyükse, kamu çıkarı, hükümetin faaliyete geçmesini gerektirir. Hükümetin görevi de kamu çıkarını artırmakla sınırlandırılmıştır ve hükümet söz konusu işlevi, hem pozitif hem de negatif yöntemlerle yerine getirebilir. Negatif cihetten bakılırsa, iktidar toplumda acıyı azaltmak için hareket eder. Başkalarına acı vermeye sebep olan eylemleri engellemek için cezalar uygular. Buna karşın pozitif açıdan da iktidar, teşvik ettiği davranışı ödüllendirerek, toplumdaki mutluluk seviyesini artırır (Tannenbaum ve Schultz 2005: 313).

Şu halde yararçı felsefe, yasalara uyan bireylere karşı müdahalede bulunmayan sınırlı bir hükümetin iyi bir hükümet olduğu tezini öne sürer. Ancak LOCKE ve HOBBS gibi sınırlı hükümetin daha önceki savunucuları, felsefi olarak bu görüşlerini bir doğa durumuna, doğal hukuka, doğal haklara ve bir toplum sözleşmesine dayandırırken; yararçı felsefe, bu varsayımlardan hiç birine dayanmaz. Bu düşünceyle tutarlı bir şekilde MILL, insan doğası hakkındaki görüşlerinde bütün insanların eşit, rasyonel varlıklar olduğuna inanarak yararçılığın eşitlikçi duruşunu benimsemiştir. Bununla birlikte klasik yararçılık, bütün bireylerin benzer muamele görmesinde ısrar ederken,

MILL, bu tekdüzeliğe karşı çıkar ve onun insan doğası görüşü, farklı oranlarda gelişen eşit bireyleri esas alır (Tannenbaum ve Schultz 2005: 315-316): “İnsan yapısı, bir modele göre yapılıp kendisine emredilecek işi harfi harfine görmeye koşulacak bir makine değildir, kendisini canlı bir varlık yapan iç kuvvetlerin eğilimine göre enine boyuna gelişmek ve büyümek isteyen bir ağaçtır” (Mill 2000: 82). Bu durumda, eşitlik de bireylerin potansiyellerini tam olarak ve kendi kendilerine geliştirmeleri için bütün bireylerin özgür olmalarını gerektirir.

II. ÖZGÜRLÜK İDEALİ

MILL’in yararcı felsefedeki revizyonları, bireysel özgürlükle ilgili düşüncelerinin her aşamasında yer almıştır. *Özgürlük Üstüne* (On Liberty) adlı eserinde onun temel kaygısı, demokratikleşmenin etkileri ve siyasal bir ideal olarak özgürlüğün değişen rolüdür (Iain 2004: 451). MILL’in özgürlük idealini anlayabilmek için “özgürlük” teriminin üzerinde durulması gerekir. İngilizcede kendi kendini yönetmek anlamına gelen “autonomy” terimi Türkçede “bağımsızlık” olarak karşılanmaktadır. Yine İngilizcedeki “freedom” (özgürlük) ve “liberty” (serbestlik) ayrımına bakıldığında, “serbestlik” ten bir dış koşulun, keyfi kısıtlamanın olmaması anlaşılır ve “serbestlik” bireylerin kontrolünde olmayan dış koşullarla ilgilidir. Bunun yanında “özgürlük” ten ise bireyin, kendi kendini kontrol edebilecek güce sahip olduğu ya da tepkilerini kontrol edebildiği, sorumlu olduğu, bağımsızlık denilen bir iç koşul anlaşılır. Bireyler özgürlüklerinden habersiz olabilir, hatta vazgeçebilir. Ama içsel bir durum olarak özgürlük, bireylerde daima vardır ve istendiği zaman pratiğe geçirilebilir. Özgürlük, dışarıdan kontrol edilebilen bir şey değildir (Capaldi 2011: 261). Bağımsız olmak demek, bir kişinin nasıl bir insan olmak istediğine ilişkin seçim yapabilmesi özgürlüğünü, özgür bir insanın hem bu özgürlüğe aykırı davranmayacağını hem de davranamayacağını kabul etmesi ve kişinin kendi hareketlerinin sorumluluğunu üstlenmesi demektir. Serbestlik söz konusu edildiğinde savunulan temel argüman, özgürlüğün ya da bağımsızlığın var olmasıdır. Bu durumda serbestlik, insanlara özgürlüklerini gerçekleştirme ve hayata geçirme olanağı verdiği sürece iyidir (Capaldi 2011: 261-262). Yani serbestlik, tek başına bir amaç olmayıp, bağımsızlık anlamındaki özgürlük, başlı başına bir amaçtır.

MILL açısından insan özgürlüğünün üç özel alanından bahsedilir. Bu alanlardan ilki, tüm zihinsel, ahlaki veya dinsel konularda mutlak düşünce ve duygu özgürlüğünü gerektiren bilincin iç alanına giren vicdan özgürlüğüdür. İkincisi, beğenilerde ve uğraşılarda özgürlük, yani insanın yaşamını kendine uygun bir şekilde, başkalarına zarar

vermemek koşuluyla tasarlamasıdır. Son olarak üçüncüsü de başkalarına zararı olmayan herhangi bir amaç için bir araya gelme özgürlüğüdür (Mill 2000: 24). O halde hükümet şekli ne olursa olsun, bu özgürlüklerin kayıtsız şartsız var olmadığı hiçbir toplum özgür sayılmaz.

Bireysel yarar ve toplumsal yarar arasındaki ilişkinin odak noktasını, bireyin özgürlüğünün herkesin özgürlüğüyle uyumlu olması oluşturur. MILL, toplumun bireye karşı zorlama ve denetim biçimindeki davranışlarına ölçü olarak şu ilkeyi öne sürer: “İnsanların, birey birey ve toplu olarak, aralarından herhangi birinin hareket serbestliğine müdahalelerine izin veren biricik gaye öz varlığı korumadır. Uygur bir topluluğun herhangi bir üyesi üzerinde onun arzusuna rağmen kuvvetin haklı olarak kullanılabileceği tek amaç, başkalarına gelecek zararı önlemektir” (Mill 2000: 21). Bu bağlamda bir kimseye herhangi bir eylem veya düşüncüyü dayatmak kabul edilebilir değildir ki, bunun tek istisnası bir başkasına gelebilecek tehlikeyi önlemektir. Çünkü birey, kendi bedeni ve zihin dünyası üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Dolayısıyla özgürlük, kişilerin başkalarının mutluluğa ulaşma çabalarına engel olmaya kalkışmadan kendi iyiliğini, kendi bildiği yolda aramasıdır (Mill 2000: 24-25).

MILL’in *Özgürlük Üzerine* eserinde yer verdiği düşünce ve tartışma özgürlüğü yukarıdaki tartışmalar ışığında, aynı ilkeye göre temellendirilir. Düşüncelerin ne hükümet tarafından yasal olarak ne de toplum tarafından çeşitli yaptırımlarla bastırılması ya da susturulması onaylanmaz. “Eğer bir teki dışında bütün insanlar aynı düşüncede olsalar ve yalnız bir kişi karşıt düşüncede olsa, nasıl bir kişinin, elinde güç olduğu takdirde, insanları susturmaya hakkı yoksa, insanların da bu tek kişiyi susturmaya daha fazla hakkı yoktur” (Mill 2000: 29). Bir düşüncenin susturulması, insanlığa karşı yapılmış bir kötülüktür. Çünkü düşünce doğruysa insanlar yanlış olanı doğru olanla değiştirme imkanından yoksun bırakılırlar; eğer düşünce yanlışsa da doğrunun yanlışla çarpışması sonucunda onun daha açık olarak anlaşılmasını ve daha da güçlenmesi engellenir (Mill 2000: 30). Yine de her ne olursa olsun düşünceye yapılan baskı hiçbir fikri öldüremez, doğru bir düşünce uygun koşullar oluştuğunda yok edilemeyecek kadar sağlam bir şekilde ortaya çıkar. Hem bireysel hem de toplumsal gelişmenin en önemli koşulu olan düşünce özgürlüğü, insanların zihinsel olarak varabilecekleri en üst noktaya ulaşabilmeleri için olmazsa olmaz bir koşuldur.

MILL’in özgürlük ile ilgili düşüncelerinin bir diğer odağı ise kadın erkek ayrımcılığı üzerinedir. Bu konudaki görüşleri özgürlük görüşüyle paralel olan MILL, bu ayrımcılığa kesin bir şekilde karşı çıkar ve toplumsal yarar açısından

değerlendirildiğinde, birinin diğerine üstünlüğünü toplumsal gelişmenin önünde bir engel olarak görür. Bu konuda devrine göre radikal karşı çıkışlarda bulunan MILL, ayrımcılığa yönelik “Kadınların Köleleştirilişi” adında bir de makale kaleme alarak, oy hakkını da içine alacak şekilde kadınların birtakım haklara sahip olması için mücadele etmiştir.

MILL’in iktisadi özgürlük düşüncesi ise özgürlük anlayışının bir uzantısı olarak, bireylerin iktisadi faaliyetleri olan meslek seçme, iş kurma, işçilerin sendikaya girme ve greve katılma, kendi iş güçleriyle üretime dahil olmalarını içine alır. MILL, “laissez faire” ilkesini desteklemesine rağmen, yaşadığı dönemin şartlarını göz önüne alarak kapitalist sistemin serbest piyasa, özel mülkiyet, üretim gibi kavramlarını eleştirir ve bireylerin iktisadi özgürlüklerinin, devletin mülkiyeti koruma ve güvenliği sağlama görevini kısıtlayacak ölçüde genişletilmesine karşı çıkar (Baum 2007: 105). O, iktisadi faaliyetlere devletin aşırı müdahale etmesine karşı olsa da zararlı iktisadi faaliyetleri önlemek amacıyla yapılan devlet müdahalesini savunur ve bu müdahalenin iki türünü birbirinden ayırır. İlkinde devlet, bütün bireylere bazı şeyleri yasaklayabilir ya da onların yapılmalarına kendi kurallarına göre izin verebilir ve bireyi kontrol altına alır. Bu devletin otoriter müdahalesi olarak adlandırılır. Diğer müdahale türü olan otoriter olmayan müdahaleye göre ise devlet cezalarla bireyleri kontrol altına almaz, bunun yerine bireyleri, bilgilendirip onlara tavsiyede bulunarak hedeflerinin peşinde gitmeleri konusunda özgür bırakır (Mill 2001: 1091). İkinci şekilde işleyen bir iktisadi yapıda MILL’e göre özgürlüğün üç önemli yönü ortaya çıkar. Birincisi, zihinsel özgürlük yoluyla bireylerin kendi kişiliklerini, tercih ve zevklerini geliştirmeleri; ikincisi, bireylerin kendi hedeflediği yaşamı kurmaları için kaynaklar üretmeleri; üçüncüsü ise yine bireylerin iktisadi girişimlerinde özerkliklerini sağlayacak fırsatları yaratabilmeleridir (Baum 2007: 108). Diğer bir ifadeyle iktisadi özgürlük, bireylerin kişisel özgürlüklerini, kendi arzuladıkları yaşam hedeflerine ulaşma çabalarını ve onların iktisadi girişimlerini içine alır.

Söz konusu özgürlüklerin sağlanamadığı bir kapitalist sistemde, çalışan ve işveren arasındaki kazanç bölüşümü emekle bağlantısız olarak adaletsiz bir şekilde ortaya çıkar. Bu durum hiyerarşik ve paternalist bir düzeni meydana getirerek işçileri işverenlere bağımlı kılar. MILL, sadece sermaye sahibinin sözünün geçtiği ve işçinin yönetimde yer almadığı bir sisteme karşıdır. Bu bağlamda o, işçilerin sosyal mevkilerine ilişkin çatışan iki teoriyi birbiriyle kıyaslar. Bunlardan ilki, “bağımlılık ve koruma” diğeri de “kendi kendine yönetebilme” olarak adlandırılır. İlk teoriye göre fakirlerin, kendi kaderlerini tayin etme hakkı yoktur. Zenginlerin, bir orduyu oluşturan askerlerin kumandanı gibi

fakirlerin sorumluluklarını üstlenmeleri, görev olarak kabul edilir ve zenginler, fakirlerin ebeveynleri olarak çocukları gibi onları baskı altına alır (Mill 2001: 885-886). Dolayısıyla işçilerin özgürlüklerinin sınırını işverenler belirler. Oysa MILL, modern toplumda özgürlüğü üst düzeye çıkarmak için işçi sınıfının ikinci teoriye, yani kendi kendini yönetme teorisine göre yönetilmesi gerektiğini düşünür. MILL'in bu düşünceleriyle, işçi ve işverenin işbirliğine dayalı "işçi kooperatiflerini" savunan pek çok sosyalist düşünürün etkisinde kaldığı söylenebilir. Bunlardan en çok yakınlık duyduğu sosyalist isim olan Charles FOURIER'in fikirleri, kimi yönleriyle kapitalizmle örtüşmektedir (Capaldi 2011: 220). Özel mülkiyete karşı olmayan FOURIER, sanayi faaliyetlerinde bir ana unsur olarak işçilerle işverenlerin, kendileri tarafından seçilmiş patronların rehberliğinde yürütülen işbirliğine dayalı bir üretimin paylaşımını savunur. MILL de bu işbirliğine paralel bir şekilde, işçilerin eşitliği, işletmeyi ayakta tutacak sermayenin kolektif sahipliği ve kendileri tarafından seçilmiş ve değiştirilebilir yöneticilere bağlı olarak çalışması temelinde işbirliğine dayanan işçi kooperatiflerini önermektedir. Bu şekilde o, işçi ile işveren arasındaki sınıf ayrımını ortadan kaldıracak ve işçileri girişimcilere dönüştürecek, bütünüyle girişimciliğe dayanan bir ekonomi tasarlar (Capaldi 2011: 221). Nitekim MILL, kooperatiflerin tiranlığa karşı demokrasiyi pekiştireceğine inanır.

MILL, özgürlük anlayışında bireye sadece serbestlik tanımaz, bireylerin gelişimi için devletin birtakım ödevlere sahip olduğunu da düşünür. Devlet, eğitimden mahrum kalan kişilere bu imkânı sağlamakla yükümlüdür. Çünkü eğitim, kişinin doğuştan gelen eşitsizlikleri hafifletmesinin bir yolu olarak görülür. Bireyin yeteneklerini köreltmediği sürece okullar ve resmi eğitim, kişiyi bireyselliğe ve özerk bir varlık olmaya yönelten birer araçtır. Bu düzlemde MILL iki uçlu bir eğitim politikası önerir. Öncelikle devletin, tüm bireylerinin zihinsel özgürlüğe ve kendi yaşam hedeflerine ulaşmalarını sağlayacak eğitim olanaklarını garanti altına alma sorumluluğu vardır. İkinci olarak da devletin, iktisadi faaliyetleri düzenleme rolü kısmen bireylerin eğitime, en geniş anlamıyla kişisel gelişimlerine yönelik politikalar tarafından belirlenmelidir (Baum 2007: 129-130). Fakat devlet, eğitim olanaklarını oluştururken bunun tekel haline gelmesine engel olmalıdır. Aksi takdirde geniş kontrol yetkisi bireylerin düşüncelerine zarar vererek, zihinsel özgürlüklerini ortadan kaldırır.

Son olarak MILL'in *Özgürlük Üstüne* eserinde pek çok düşüncesiyle negatif özgürlük taraftarı olduğu söylenebilir ancak bu ifade eksik olacaktır. Daha çok klasik liberallerin tercih ettiği, özgürlüğü müdahaleden bağımsızlık olarak gören negatif özgürlük, MILL'in özgürlük anlayışını tam olarak ifade etmez. Onun için özgürlük, insanın kendi

potansiyelini gerçekleştirebilmesiyle ilgilidir. Yazılarında farklı ve zıt kesimlere seslenen MILL, bir kesim tarafından kapitalizm savunucusu, bir kesime göre de sosyalizm taraftarı olarak değerlendirilmiştir. Öz itibarıyla denilebilir ki, MILL yetkileri sınırlandırılmış, özgürlükleri güvence altına alan, bireysel haklara saygılı ve serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal bir devleti savunmaktadır.

III. İDEAL SİYASAL DÜZEN

MILL, sanayi toplumunun ilerleyişinin, artan toplumsal eşitliğin, seçme hakkının yavaş yavaş yaygınlaşmasının, siyasi partilerin sivrilmemesinin, bir yandan eşitlik ile diğer yandan özgürlükle demokrasi arasındaki gerilimli ilişkilerin ve orta sınıflarla alt toplumsal katmanların siyasal hareketliliğinin başlamasının getirdiği sorunlara yoğunlaşmıştır (Schmidt 2001: 91). MILL, özgürlükle ilgili düşünceleri gibi siyasetle ilgili görüşlerinde de insan doğası anlayışından hareket eder. Bireyler için despotik yönetim ve halk yönetimi arasındaki farka dikkat çeker ve insanların yeteneklerinin tam ve tutarlı bir bütüne doğru en yüksek ve en uyumlu şekilde gelişebileceği bir yönetim anlayışı önerir (Mill 2000: 79). MILL, bunun için demokratik yönetimi tek başına yeterli görmez, çünkü liberal değerlerden ve ahlaki kültürün erdemlerinden yoksun bir demokrasi zorbalığa neden olur. Yönetimin tiranlıktan demokrasiye tekâmül etmesi özgürlüklerin hâkim olduğu doğru bir yönetim için yeterli değildir. Demokratik bir yönetimde de tiranlık kendini farklı şekillerde gösterebilir. Demokrasinin doğru bir şekilde işleyebilmesi liberal değerleri özümsemiş, ehil bir toplumu gerektirir.

Bu çerçevede MILL, özgürlüğü mümkün kılan siyasal sistemin, gücün halka ait bir demokrasi olduğunu savunur. “Ülküsel olarak en iyi hükümet biçimi, egemenliğin ya da son kertede en üst denet erkinin, toplumun tüm topluluğunda bulunduğu ve her yurttaşın o en son egemenliğin kullanılmasında yalnız söz sahibi değil, fakat hiç olmazsa arada sırada, yerel ya da genel bir kamu görevini kişisel olarak yerine getirmek üzere, hükümette gerçek bir görev yüklenmeye çağrıldığı hükümettir” (Mill 2008: 87). En iyi hükümet biçimi, en büyük nicelikte yararlı sonuçlar doğuran hükümettir. Hükümet insanların eylemlerinden müteşekkildir, eğer bu yapı sadece cahil ve bilgisiz insanlardan oluşursa bilgisizliğe siyasal güç kazandırılacağından kötü sonuçlar doğar, bu sebeple de hükümet halkın gelişimini sağlayabilecek erdemli ve bilge insanlardan oluşmalıdır. Dolayısıyla en çok temsil edilmesi istenen azınlık, ülkenin özgür düşünceli ve yetenekli seçkinleridir. Onlar, bilgece yasalar ve mesajlarla çoğunluğu eğiterek, kitlelerin kaba ve egoist isteklerini kontrol edebilirler. En iyi siyasal sistem, böyle

rehberli bir katılıma izin veren yapıya ve siyasal sürece sahip olandır (Tannenbaum ve Schultz 2005: 327). Bu sistemi MILL, temsili hükümet olarak adlandırır.

Şimdi ideal yönetimi, halkın yönetimi olarak gören MILL, gücü elinde bulunduran çoğunluğun, diğerlerinin zararına olan çıkarlarına karşı korunma gereksinimini, diğer despotik yönetimlerden daha az görmez. Çoğunluğun zorbalığına karşı herhangi bir durumda yalnızca azınlığın kendini savunması değil, aynı zamanda onların siyasete etkin katkılarının güvence altına alınması da gerekmektedir. “Çoğunluğun tiranlığı” olarak siyaset literatürüne giren bu kavram, demokratik yönetimlerde görülebilecek bir tehdiye işaret eder. Bilindiği gibi çoğunluğun tiranlığı kavramını ilk kez ortaya atan kişi, MILL üzerinde son derece önemli bir etkide bulunan Alexis de TOCQUEVILLE’dir. *De la democratie en Amerique* (Amerika’da Demokrasi) adlı eserinde TOCQUEVILLE, Amerika’nın yönetimini ve orada gelişmiş olan demokrasiyi, aristokratik toplum yapısını değiştiren ve eşitliği geliştiren modernliğin tarihsel-evrensel ilkesi olarak görür. TOCQUEVILLE, demokrasinin eksiklerinin genelde eşitlik ile özgürlük arasında, özelde ise çoğunluk demokrasisi ile özgürlük arasında çatışmaya neden olabileceğini belirtir. Özgürlüğün ilerlemesi eşitliği tehlikeye düşürür ve demokrasinin despotizme dönüşme tehlikesini beraberinde getirir. Çoğunluğun mutlak iktidarı çoğunluğun tiranlığını içermektedir. Bundan dolayı TOCQUEVILLE demokrasinin sorununu, onun yapısal ilkesinde, yani halk adına sayısal çoğunluğun yönetmesinde yattığını düşünür (Schmidt 2001: 85-86). MILL, bu düşüncelere katılmakla beraber özgürlüğün değişen rolüne dikkat çeker. Özgürlük kavramı despotik yönetimlerde devlet ve birey arasındaki bir gerilimi ifade ederken, yönetimler demokratikleştikçe kavram artık iktidarı elinde bulunduran çoğunlukla temsil olanağı bulamayan azınlıklar arasındaki ilişkiye de gönderme yapar. MILL, yönetimin demokratik olmasının bireyin özgürlüğünün teminatı olmadığını belirterek, çoğunluğun baskısına karşı da özgürlüğün güvence altına alınmasını önerir.

Şu halde o, çoğunluğun tiranlığını engellemek ve azınlığın görüşünün yasama organında en geniş biçimde ifadesini sağlamak için ilk kez 1859’da Thomas HARE’nin *Treatise on the Election of Representatives* adlı eserinde ortaya atılan nisbi (orantılı) temsili savunur. MILL, toplumdaki düşünce çeşitliliğinin, makul tartışma ve yasama faaliyeti yoluyla ifade edilmesini diler (Tannenbaum ve Schultz 2005: 328). 19. yüzyılda, mevcut seçim sisteminin antidemokratik oluşuna bir tepki olarak doğan nisbi oy sistemiyle, halk içerisinde sayıları az olan ve siyasal yaşama daha fazla katkılarının olabileceği düşünülen seçkinlere de yol açmaya çalışılır (Öztekin 2003: 176). Azınlıkların veya bazı düşünce savunucularının temsili ancak bu sistemle mümkün olur.

MILL, bir taraftan azınlıkların çoğunluk içinde eritilmesine karşı bu şekilde tedbirler alırken; diğer taraftan da cahil, bilgisiz kitleleri de mümkün olduğunca ehlileştirilmeye çalışır. Asıl erdemi insani kapasitelere katkı yapmak olan demokrasinin, sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için de belli bir donanıma sahip bir halk tabakasına ihtiyaç vardır. Başka bir ifadeyle liyakatli temsilcileri olmayan, belli bir eğitimden ve ahlaki yapıdan yoksun olan toplumlar için demokrasi uygun bir yönetim değildir. MILL'in ifadesiyle bu tür halklara sahip devletlerin despotik olması öngörülür fakat despotik yönetimin kendi doğası, uygar özerklik için gereken ahlaki ve zihinsel nitelikleri geliştiremez (Mill 1957: 202). Onlar için rehberlik edecek bir yönetim gerekir ancak despotik bir yönetim halkın gelişimini ihmal eder. Bu sebeple yönetim biçiminin, toplumsal ve bireysel yarar açısından, belirli koşullara göre yapılandırılması gerekir. Hükümet şekillerini değerlendirmede ise ideal olan, kendi şartlarına en uygun hükümet şekli kurgulanmalıdır, yani ihtiyaç duyulan şartlarda yarar eğilimine etkide bulunun hükümet ideal hükümettir (Mill 1957: 201). MILL'in halkların ya da toplumların ahlaki ve entelektüel durumuna göre aldığı siyasi tavrın, bu bağlamda değerlendirilmesi gerekir. İçsel bir durumu ifade eden özgürlüğe sahip olmayan, kendi tutku ve isteklerini toplumla uzlaştıramayan bireylerden oluşan halklara karşı despotik bir yönetim, onlar için daha yararlı görülürken; kişisel özerkliğe sahip, ahlaki değerlere ve zihinsel olgunluğa sahip bireylerden oluşan toplumlar için de temsili hükümet ya da demokrasi ideal yönetim biçimi olarak görülür.

Bu görüşler ışığında toplumdaki bireylerin kendi çıkarlarını savunmaları için oy sahibi olmaları ve bunu hak edecek derecede eğitilmiş olmaları gerekir. Bu ilke azınlık olan bireyler üzerinde çoğunluğun tiranlığıyla çatışma halinde olur. MILL, azınlığın kendini savunmasının yanında siyasete etkin katılımının güvence altına alınmasıyla da ilgilenmiştir. Çoğunluğun türdeş olduğu sistemlerde azınlıklar etkin yurttaşlık haklarından yoksun bırakılırlar. Bu ise azınlıkların siyasete katkıda bulunma becerileri kadar siyasal haklarını koruma amacıyla kullanmalarını da olumsuz etkiler (Iain 2004: 483). Bundan ötürü yanlış ve doğru demokrasi ayrımı yapan MILL, doğru demokrasinin çoğunluğu temsil edip azınlığı göz ardı eden değil, tüm halkı temsil eden sistem olması gerektiğini savunur. Temsil edilmesi gereken ise partilerden çok çeşitlilik gösteren düşüncelerdir (Mill 1957: 317). Kuşkusuz burada istenen şey yalnızca siyasal katılımın maksimize edilmesi olmayıp, temsili yönetimin kontrol edilebilir şekilde artırılmasıdır. Oy kullanma hakkının genişletilmesi için kriter doğal ya da doğuştan gelen haklar düşüncesine değil, “yarar” ölçütüne göre ele alınmıştır. Yarar, liyakat sahibi herkesin siyasal eylem yoluyla çıkarlarını savunabilmesini gerekli görür. Bununla birlikte siyasal

katılımının ahlaki ve eğitici etkisi de vardır. En basit yurttaşlık göreviyle bile kişi kendi çıkarının dışına çıkar ve toplumun çıkarına yönelir (Iain 2004: 492). Bu şekilde birey kendi çıkarı ile başkalarının çıkarının çatıştığı durumda rehber olarak sadece kendi çıkarını görmez, her an toplumun iyiliğini maksimize etmeye çalışır. Bireyin bu çalışması ortak iyinin işlerlik kazanmasına, genel çıkarla ilgili hisleri uyardırmaya ve toplumu daha iyi anlamaya neden olacaktır (Mill 1957: 217). Bu bağlamda MILL'in demokratik yapıyı, daha verimli bir eğitim için kullanmaya çalıştığı söylenebilir. Bireylerin kendilerini geliştirmeleri için gereken ahlaki ve entelektüel iyi nitelikler demokrasinin başarılı bir şekilde işlediği bir yapıda toplumsal ve siyasal katılımı kazanılabilir.

Öte yandan bireyin kendi yaşamını kendisinin üstlenebileceği bir siyasal yapıyı amaçlayan MILL, düşünceleriyle liberal değerlerin savunuculuğunu yapar. Liberalizm, Batı Avrupa'da Rönesans ve Reformasyon dönemlerinden sonra ortaya çıkan ve Batı'nın siyasal ve kültürel hayatına derinden nüfuz etmiş bir ideolojidir. Liberalizm genel hatlarıyla, teknolojik ilerleme (fiziksel dünyanın insanların çıkarına hizmet edilecek şekilde dönüştürülmesi), serbest piyasa ekonomisi (rekabeti teşvik etme ve kaynakların merkezin denetiminde olmadığı özel mülkiyet), sınırlandırılmış iktidar (başlıca işlevi özel mülkiyeti koruyup rekabeti destekleyerek, serbest piyasa ekonomisinin işlemlerini sağlamak), sınırlandırılmış iktidarın devamlılığını sağlamak üzere düzenlenmiş bireysel haklar, hukukun üstünlüğü ve hoşgörü gibi bir dizi siyasi ve toplumsal kurum ile bireysel bağımsızlığı savunur (Capaldi 2011: 280-81). Bu doğrultuda liberal kültürün değerlerinin anlaşılması demokratik sistemin de sağlıklı bir şekilde işleyebilmesini sağlar. Demokrasi, liberal kültürün özünün bir parçası değildir ama yaşamın kaçınılmaz bir özelliğidir. Dolayısıyla doğru olan, onu liberal kültürün hizmetine sokmaktır (Capaldi 2011: 316). Bu bağlamda demokraside kurumların yozlaşabileceğini düşünen MILL, demokrasinin düzgün bir biçimde işleyebilmesi ve liberal kültürün yaşayabilmesi için insanların erdemlere sahip olmasını gerekli görür. O, kurumsal düzenlemelerin tek başına sorunları çözemeyeceğini ve ahlaki yenilenmenin zorunlu olduğunu ifade eder (Capaldi 2011: 312). MILL, temel değeri özgürlük olan liberal hükümetin, temsilcilerinin son noktada ortak yararı düşündüğü bir temsili hükümet olmasını ve yurttaşlarının erdemlerini geliştirmesini benimser. MILL'in siyasi görüşünün temellendiği özgürlüğün önceliği fikri, temsili hükümet ve liberal kültür kurumlarının ahlaki derinliklerinin araştırılıp ortaya çıkarılmasına bağlıdır.

Nihai olarak MILL'in, *Representative Government* (Temsili Hükümet) adlı eseriyle sunmaya çalıştığı model, etik ölçüt olarak kullandığı yarar tanımının siyasete

uygulanma çabasıdır. Temsili hükümet, yalnızca belirli bir tarihsel aşamada uygarlaşmış bir devlet için olanaklı olmaktadır ve yine kendisini destekleyecek, zihinsel ve ahlaki olarak güvenilir bir kamuoyuna dayanmak zorundadır. MILL'in savunduğu bu düşünce toplumsal koşulların siyasal koşullarla bağlantılı olabileceğini gösterir. O, insanın eğitimle yetkinleşebileceği inancına sahiptir. Bu nedenle eğitim MILL'in düşünce ve ideallerini aktarma yolu olduğu için hayati bir rol oynar. Eğitim yoluyla bireyler görüşlerini egemen kılma eğilimindeki özel çıkarlarının üstüne çıkmayı öğrenebilirler. Bu sayede bireyler kişisel çıkarlarını toplum çıkarıyla uyumlu hale getirebilir ve yine aynı yolla ahlaki gelişme ve siyasal ilerleme sağlanabilir.

SONUÇ

MILL'in görüşlerinin, çok farklı düşüncelerin özgün bir şekilde yorumlanmasıyla meydana geldiği söylenebilir. O, ahlaki ve siyasi düşüncelerini, yararcılık zemininde inşa eder. Bu bağlamda ortak yararı, hem bireyin kendisinin hem de başkalarının kişisel özgürlüğe kavuşması olarak görür. Dolayısıyla özgürlüklerin teminat altına alınması demokratik yönetimin önemli bir koşulu olsa da tek koşulu değildir. Demokrasinin doğru biçimde işleyebilmesinin, siyasal iktidar da dahil tüm toplumda liberal kültürün hâkim olabilmesine ve bireylerin erdemlere sahip olmasına bağlı olduğu söylenebilir. O, kurumsal düzenlemelerin tek başına sorunları çözemeyeceğini ve ahlaki yenilenmenin zorunlu olduğunu savunur. Dolayısıyla hükümetin sağlıklı işlemesi ve toplumsal yararın gözetilmesi için hükümetin, zihinsel ve ahlaki olarak güvenilir bir kamuoyuna dayanması gerekmektedir. Nihai olarak MILL, demokrasiyi geliştirmesi bakımından serbest piyasa ekonomisini, yasalara uyan bireylere karşı müdahalede bulunmayan sınırlı bir hükümeti, hukukun üstünlüğüne bağlı, bireysel hakları gözetilen ve özgürlükleri güvence altına alan liberal bir devleti savunmaktadır.

KAYNAKÇA

BAUM Bruce, (2007), "J. S. Mill'in İktisadi Özgürlük Anlayışı", (Çev. Ece Cihan ERTEM), **Mill**, İstanbul: Say Yayınları.

BENTHAM Jeremy, (1939), **The English Philosophers From Bacon to Mill**, New York: The Modern Library.

CAPALDI Nicholas, (2011), **John Stuart Mill**, (Çev. İsmail Hakkı YILMAZ), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

CEVİZCİ Ahmet, (2014), **Etik-Ahlak Felsefesi**, İstanbul: Say Yayınları.

COPLESTON Frederick, (2000), **Felsefe Tarihi Yararcılık ve Pragmatizm**, (Çev. Deniz CANEFE), İstanbul: İdea Yayınları.

IAIN Hampsher-Monk, (2004), **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**, (Çev. Alev TOLGA), İstanbul: Say Yayınları.

MACINTYRE Alasdair, (2001), **Ethik'in Kısa Tarihi**, (Çev. Hakkı HÜNLER-Solmaz ZELYÜT HÜNLER), İstanbul: Paradigma Yayınları.

MILL John Stuart, (1957), **Utilitarianism**, Liberty, Representative Government, London: J. M. Dent.

MILL John Stuart, (1986), **Faydacılık**, (Çev. Nazmi COŞKUNLAR), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

MILL John Stuart, (2000), **Özgürlük Üstüne**, (Çev. Alime ERTAN), İstanbul: Belge Yayınları.

MILL John Stuart, (2001), **The Principles of Political Economy**, Ontario: Batoche Books.

MILL John Stuart, (2008), “Temsili Hükümet Üstüne Düşüncelerden Seçme Parçalar”, **Batıda Siyasi Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Yakın Çağ**, (Der. Mete TUNÇAY), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

OUTHWAITE William, (2008), **Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü**, (Çev. Melih PEKDEMİR), İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZTEKİN Ali, (2003), **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

SCARRE Geoffrey, (1996), **Utilitarianism**, London and New York: Routledge Press.

SCHMIDT Manfred G., (2001), **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, (Çev. Emin KÖKTAŞ), Ankara: Vadi Yayınları.